

LEREN VERANDEREN EN VERANDEREN LEREN

VERSLAG VAN DE INVITATIONAL CONFERENCE KRING ANDRAGOLOGIE D.D. 28 MEI 2019

INLEIDING

Op 28 mei vond de invitational conference van de Alumnikring Andragologie Amsterdam/Kennisplatform sociale verandering plaats. Locatie was De Alchemist in Utrecht. De organisatie lag in handen van een voorbereidingsgroep namens de Alumnikring Andragologie, bestaande uit Dinie Goezinne, Jumbo Klercq en Margreeth Broens, met secretariële ondersteuning door Hanneke van der Veen. Margreeth Broens maakte het verslag, met dank aan Yvonne van der Heijden, deelnemer aan de conferentie. Zij nam het verslag van de plenaire afsluiting voor haar rekening. Margreeth Broens voerde de redactie.

We besloten de conferentie door te laten gaan, ondanks de landelijke stakingsdag van het openbaar vervoer. Dat leidde er toe dat een aantal deelnemers zich moest afmelden. Gelukkig vond de conferentie in de middag plaats en konden we met samen rijden bewerkstelligen dat we buiten de sprekers en organisatoren 22 deelnemers konden verwelkomen.

Doel van de conferentie was uitwisseling, netwerkvorming en nieuwe impulsen voor de volwasseneducatie. De conferentie bestond uit een deel sprekers en een deel workshops.

De aanwezigen hadden vooral een achtergrond op het terrein van formele educatie voor volwassenen: adviseurs, docenten, onderzoekers - al dan niet in combinatie; werkzaam op het terrein van basiseducatie tot en met hoger onderwijs. Daarnaast waren er deelnemers uit non-formele educatie (Learn for Life, welzijn, educatie voor ouderen) en (oud-) gemeentelijke functionarissen en professionals op het terrein van coaching en procesbegeleiding nieuw organiseren.

FUNCTIE VAN HET VERSLAG

Dit verslag is een weergave van wat er tijdens de conferentie aan de orde is geweest. Het verslag dient ook als aanzet, bron van inspiratie voor vervolgactiviteiten op het terrein van leren en veranderen, de volwasseneneducatie. Om die reden hebben we verwijzingen van de sprekers in hun presentaties als voetnoot opgenomen.

AGENDA VOOR VERVOLG

Tijdens de conferentie zijn vooral de deelnemers aan de conferentie aan het woord geweest. Als voorbereidingsgroep hadden we er bewust voor gekozen zelf de aanwezigen geen perspectief op volwasseneneducatie voor te houden vanuit de Alumnikring Andragologie Amsterdam of de voorbereidingsgroep van de conferentie.

Op deze plaats in het verslag halen we thema's uit de conferentie, onderwerpen die naar onze mening de moeite waard zijn om aandacht aan te besteden in een vervolg. We verwerken ze samen met aspecten die misschien niet aan de orde zijn geweest maar die we relevant vinden vanuit onze andragologische/sociaal veranderkundige invalshoek. We agenderen ze en geven er kort puntsgewijs een toelichting op. Ze vormen samen een 'agenda voor volwasseneneducatie van de toekomst'. De agendapunten zijn niet gerangschikt naar prioriteit of urgentie. Hoe een vervolg er uitziet, weten we op dit moment nog niet, maar ook daar doen we alvast voorstellen voor. We eindigen het gedeelte van het verslag met een literatuuroverzicht. De literatuur is naar voren gebracht tijdens de conferentie. We hebben deze aangevuld met andere bronnen die we in de agenda van volwasseneneducatie hebben gebruikt.

PERSPECTIEF VOOR VOLWASSENENEDUCATIE

1 AGENDA VOOR VOLWASSENENEDUCATIE VAN DE TOEKOMST

1 **Permanente educatie: opnieuw exploreren van het beleidsbeginsel permanente educatie in het licht van deze tijd met het oog op een nieuwe visie op inrichting van de samenleving.**

Tijdens de conferentie is de wens naar voren gebracht om tot een nieuwe visie te komen op hoe we de samenleving willen inrichten, waarbij de politiek het belang van permanente educatie inziet. Het gaat bij permanente educatie om een leven lang en levensbreed leren, algemene volwasseneneducatie. Dat vraagt om streven naar samenhang en integraal beleid. Leren houdt niet op na de leerplichtige leeftijd en evenmin na de pensioengerechtigde leeftijd. Andragoloog Van Enkevort heeft aan permanente educatie uitgebreid aandacht besteed¹. Zijn opvattingen zijn naar onze mening behulpzaam bij het vormgeven van algemene volwasseneneducatie in deze tijd met het oog op de toekomst.

¹ Enkevort, G. van (1997). Educatie als animatie.

2 **Leven Lang Ontwikkelen als beleidsbeginsel: onder de loep nemen van het huidige beleid op het terrein van volwasseneneducatie, met Leven Lang Ontwikkelen (LLO) als beleidsbeginsel en specifieke aandacht voor mensen met achterstanden op het terrein van basisvaardigheden².**

Dit punt staat volgens ons niet los van het eerste agendapunt.

Van belang is vast te stellen wat volwasseneneducatie breed is en wat smal. Dat is afhankelijk vanuit welk perspectief je er naar kijkt. De specifieke aandacht voor basisvaardigheden staat voor een smalle en instrumentele visie op de volwasseneneducatie, indertijd ingezet met het uitroepen van 'de' basiseducatie. Leven Lang Ontwikkelen staat voor een bredere visie op volwasseneneducatie, maar wordt tegelijkertijd gedomineerd door een gerichtheid op loopbaanontwikkeling die aansluit op de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Deze twee heersende visies zijn strijdig met elkaar. In organisatorisch opzicht is het ook een inhoudelijke tegenstelling tussen OCW en SWZ. Het beleid wordt steeds meer bepaald door SWZ.

Analyse van het huidige beleid is nodig, met als vraag: past het huidige beleid op het gebied van de volwasseneneducatie, met name LLO, bij de maatschappelijke uitdagingen waar we in onze samenleving voor staan?

- Achterliggende vraag hierbij is: Waarom zien beleidsmakers - en degenen die het beleid beïnvloeden - het huidige beleid op dit moment als uitermate passend met het oog op de maatschappelijke ontwikkelingen waar we in onze samenleving voor staan?

Verder is er in de analyse aandacht nodig voor de volgende aspecten:

- beroepsontwikkeling: wat houdt het in?
- duurzame ontwikkeling, gaat over meer dan duurzame inzetbaarheid op de werkplek en opleiden van vakmensen die werken aan verduurzaming in het kader van klimaatbeleid; bedrijfsleven dat niet alleen economische doelen heeft om na te streven maar ook verantwoordelijk is voor sociale doelen en doelen op het terrein van educatie;
- stimuleren van eigen regie: mensbeeld past in een tijd waarin individualisering in een neoliberale samenleving nog steeds voortschrijdt. Daar hoort bij erkenning van zelfsturing door leren, wat tijdens de conferentie werd genoemd, door vouchers en in het beleid van LLO individuele leerrekening (voor iedereen).

We denken dat bij de analyse het betrekken van de recente definitie van leven lang ontwikkelen met bijbehorende uitgangspunten van prof. dr. Marinka Kuijpers c.s. relevant is. Leven lang ontwikkelen omschrijven zij als: 'Gedurende het hele leven (pro)actief ontplooiën van kwaliteiten op basis van eigen interesses en waarden voor een duurzame bijdrage aan de samenleving, eigen gezondheid en geluk'.³ Deze definitie en verdere uitwerking zijn momenteel onderwerp van nadere studie en discussie binnen het ministerie van OCW.

Uitgangspunten bij de definitie van leven lang ontwikkelen van Kuijpers zijn:

- de visie, begeleiding en uitvoering op basis van de definitie moet Nederland meer lerend en flexibel maken om in te kunnen spelen op de veranderingen in de samenleving in het algemeen en op de arbeidsmarkt in het bijzonder;

² Kamerbrief Leven Lang Ontwikkelen, september 2018; en Kamerbrief Vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020 - 2024, maart 2019.

³ Kuijpers, M., Semeijn, J., Heijden, B. van der (mei 2019). *Een loopbaanperspectief op 'leven lang ontwikkelen'*; essay. <https://www.scienceguide.nl/2019/05/een-loopbaanperspectief-op-leven-lang-ontwikkelen/>

- Leven Lang Ontwikkelen wordt zowel vanuit een maatschappelijk als individueel perspectief benaderd: er wordt een relatie gelegd tussen zingeving van het individu en van betekenis zijn voor de maatschappij;
- Zingeving betreft het ontwikkelen op basis van persoonlijke waarden en interesses;
- Bijdrage aan de samenleving betekent het verkrijgen of behouden van betaald dan wel onbetaald werk dat nu en in de toekomst verricht moet worden;
- De focus ligt op zelfsturing en de ontwikkeling van het individu: zelf actie ondernemen om, waar het individu goed in is of kan worden, te ontwikkelen;
- Beleid, begeleiding en uitvoering kan voor een specifieke opdracht gericht zijn op een deel van deze definitie, bijvoorbeeld wat betreft de bijdragen aan de samenleving: op de ontwikkeling van kwaliteiten die in de toekomst nodig zijn voor het verkrijgen van betaald werk. Voor duurzame ontwikkeling (zodat mensen niet eenmalig maar blijvend leren) is het van belang om de relatie tussen de maatschappelijke bijdrage en individuele zingeving te leggen.

Om Leven Lang Ontwikkelen mogelijk te maken is een ontwikkelingsgerichte werk-, leer- en/of leefomgeving nodig. Dit is een omgeving waar:

- mogelijkheden zijn tot ervaren en keuzes;
- de dialoog wordt gevoerd over ervaringen en keuzes, zodat kwaliteiten en motieven ontdekt, ontwikkeld en benut kunnen worden;
- netwerken worden ingezet.

3 Concepten op het terrein van leren; (her)ijken van leerconcepten van nu: wat spreekt uit de leerconcepten waar we mee werken en hoe verhouden ze zich tot wat we beogen?

Leren - en met leren samenhangende concepten zoals die nu worden gehanteerd en in beleid zijn vormgegeven - heeft een andere invulling dan in de tijd van wet- en regelgeving op het terrein van de algemene volwasseneneducatie in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw. Maatschappelijke ontwikkelingen als individualisering beïnvloeden hoe nu invulling aan concepten wordt gegeven. De invulling kan een bewuste keuze zijn, dan wel zo zijn gegroeid, en/of gebaseerd zijn op wetenschappelijke bevindingen.

De conceptuele analyse is een middel, geen doel op zich. We betrekken bij de concepten van deze tijd concepten zoals die in de andragologie/sociale veranderkunde zijn ontwikkeld en maken daarbij een verbinding tussen verleden en heden, met het oog op de toekomst, te gebruiken in (vormgeving van) beleid, praktijk en onderzoek van leren van volwassenen. We gaan in op concepten, met name zoals we die in rijksoverheidsbeleidsdocumenten terug vinden en zoals ze in de praktijk worden gebruikt. Waar mogelijk leggen we ook hier een verbinding met wat we in de conferentie tegenkwamen en in het verslag van de conferentie is terug te vinden. Het gaat om een eerste aanzet, met concepten als ontwikkeling; formeel, non-formeel en informeel leren; (volwassenen)educatie; ervaring, ervaringsdeskundigheid en –kennis; reflectie; participatie.

- **Leren en ontwikkelen.** Van 'permanente educatie' - met educatie opgevat als kennis, houding en vaardigheden – vervolgens 'een leven lang leren', gaat het nu over **ontwikkelen**. Voor de eeuwwisseling ging het bij 'ontwikkeling' in de combinatie 'vorming en ontwikkeling' meer om het accent op opdoen van kennis.

Voorbeeld van een educatieve activiteit waarbij het accent op ‘ontwikkeling’ lag was het cursusaanbod van de Volksuniversiteit.

Bij beroepsgerichte ontwikkeling in het kader van LLO gaat het om kennis en vaardigheden. Doet wat valt onder ‘houding’ er niet meer toe? En hoe staat het met ‘competenties’? In het eerder genoemde essay geven Kuijpers c.s. de volgende verklaring voor de keuze voor **ontwikkeling** vergeleken met leren: in definities rond ontwikkeling worden woorden als groei, ontplooiing en ontluiken opgenomen. Zij vervolgen: ‘**Ontwikkeling** is dus niet zo zeer het leren van kennis, vaardigheden en houding die extern wordt geveerd, maar heeft een interne component, die gericht is op de persoonlijke mogelijkheden en drijfveren van het individu. Daarmee sluit het concept ontwikkeling aan op de hedendaagse visie op loopbaanontwikkeling.’⁴

- **Formeel, non-formeel en informeel leren.** Wat zijn in het huidige beleid verschillen tussen formeel, non-formeel en informeel leren? Zijn deze verschillen af te bakenen? In de Kamerbrief LLO is een verwijzing opgenomen van de Onderwijsraad uit 2003, van omschrijvingen van deze drie typen leren.⁵ Allereerst gaan we in op de typen formeel leren en non-formeel leren zoals omschreven in de Kamerbrief LLO:

- ‘**Formeel leren** bestaat uit diplomagerichte opleidingen die door de overheid erkend worden’.
- ‘Bij **non-formeel leren** gaat het om cursussen, trainingen en bedrijfsspecifieke opleidingen, die private opleiders kunnen aanbieden, of die als private activiteit door publiek bekostigde onderwijsinstellingen kunnen worden aangeboden.’⁶

De Onderwijsraad legt de scheidslijn tussen formeel en non-formeel leren – en LLO neemt dit over – bij overheid (formeel leren) of privaat (non-formeel leren).

De praktijk van de WEB (Wet educatie en beroepsonderwijs) maakt, volgens de Kamerbrief Vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020-2024, bij non-formeel leren ook melding van ‘laagdrempelig aanbod in een buurthuis of bibliotheek waarbij vrijwilligers de ondersteuning verzorgen’.⁷

- Daar komt bij dat in de praktijk van gemeenten het onderscheid tussen formeel en non-formeel aanbod soms op een andere manier wordt geduid, aldus de Kamerbrief Vervolgaanpak laaggeletterdheid. **Formeel aanbod** wordt daarbij gezien als ‘alle vormen van klassikaal aanbod (verzorgd door aanbieders mét of zonder diploma-erkenning) gericht op niveauverhoging’. **Non-formeel aanbod** wordt gezien als ‘laagdrempelig aanbod dat in eerste instantie is gericht op sociale inclusie, zelfredzaamheid en participatie’.

Anders gezegd: het is maar net over welke praktijk of welke context het gaat bij het verlenen van betekenissen aan formeel en non-formeel leren.

- **Informeel leren**, het derde type leren dat de Onderwijsraad onderscheidt, gebeurt vaak ongestructureerd door het opdoen van ervaring: men leert zonder dat men de intentie heeft om te leren. De Kamerbrief LLO vermeldt daarbij dat **informeel leren** voor het grootste deel tijdens het werk plaatsvindt.

Het Sociaal Cultureel Planbureau hanteert in een recent onderzoek⁸ als omschrijving van **informeel leren** dat het gaat om ‘ervaringsleren’ en vervolgt: ‘Het leren vindt

⁴ Kuijpers, M., Semeijn, J., Heijden, B, van der (mei 2019). *Een loopbaanperspectief op ‘leven lang ontwikkelen’; essay.* <https://www.scienceguide.nl/2019/05/een-loopbaanperspectief-op-leven-lang-ontwikkelen/>

⁵ Kamerbrief Leven Lang Ontwikkelen, september 2018; en Kamerbrief Vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020 - 2024, maart 2019.

⁶ Kamerbrief Leven Lang Ontwikkelen, september 2018.

⁷ Kamerbrief Vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020-2024, maart 2019.

⁸ Maslowski, R. (2019). *Grenzen aan een leven lang leren*. Den Haag: SCP.

plaats in de dagelijkse praktijk maar is wel intentioneel.’ In de Kamerbrief van LLO staat opdoen van ervaring vermeld in de context van **informeel leren** op de werkplek. Hoe verhoudt de huidige betekenis van informeel leren (LLO) zich tot de voorheen gangbare opvatting in de volwasseneneducatie? Informeel leren in de andragologie heeft een bredere betekenis, vindt plaats op school, in het beroep en in het dagelijks leven. Belangrijk kenmerk in de andragologie is dat **informeel leren niet intentioneel** is, in tegenstelling tot **educatie** dat **intentioneel** is. We vragen ons af hoe dit zich verhoudt tot de omschrijving van het SCP, waar bij informeel leren staat vermeld dat het in de dagelijkse praktijk plaatsvindt ‘maar wel intentioneel is’. Een andere vraag die ons bezighoudt is of het verschil tussen leren (informeel, niet-intentioneel) en educatie (formeel en non-formeel, intentioneel) een gepasseerd station is. Tijdens de conferentie werd een pleidooi gehouden voor de inmiddels vrij breed gedeelde opvatting de scheidslijnen tussen formeel leren, informeel leren en non-formeel leren op te heffen. Waar is het opheffen van die scheidslijnen een oplossing voor of raakt er wat verloren als scheidslijnen zijn opgeheven?

- **Ervaring, non-formeel en informeel leren.** Ervaring neemt ook een essentiële plaats in wat het verschil betreft tussen **non-formeel** en **informeel leren**. In het non-formele leren gaat het met name om het verwerken en bewerken van ervaringen; **ervaring** overstijgt de direct ervaren gebeurtenissen en belevenissen, omdat in die bewuste structurering van leerprocessen ‘ervaring’ ook altijd het element van duiding, interpretatie en betekenisgeving in zich heeft. Die bewuste structurering van leerprocessen ontbreekt bij informeel leren. Hernieuwde aandacht voor **ervaringsleren** en **ervaringsdeskundigheid** is nodig. Denk daarbij ook aan de omschrijving van het SCP waarin staat dat het bij informeel leren om ervaringsleren gaat. Onderscheid maken tussen ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid, en ervaringsdeskundigheid verbinden met ervaringsleren zoals dat in de andragologie vanzelfsprekend was, is daarbij relevant. Dat geldt ook voor (hernieuwde) aandacht voor reflectie en double loop learning, bijvoorbeeld onderliggende waarden van de organisatie ter discussie stellen.
- **(Volwassenen)educatie en leren.** **Volwasseneneducatie** lijkt een neutrale term te zijn geworden. De term wordt gebruikt als onderdeel/sector van het ROC, voor zover die nog bij ROC’s bestaat. De praktijk is inmiddels dat het merendeel van de ROC’s de afdeling volwasseneneducatie heeft opgeheven, juist omdat ze de term volwasseneneducatie te vaag en te soft vonden. Volwasseneneducatie heeft in ieder geval bij die ROC’s geen neutrale betekenis meer. **Educatie** lijkt als term in relatie tot leren nauwelijks meer in gebruik te zijn. Educatie staat steeds meer voor de instituties, de werksoort met zijn eigen belangen, waar het aanbod doorgaans voorop staat, terwijl leren meer staat voor het proces waar(in) en (van) geleerd wordt. Een van de ontwikkelingen die de educatieve sector nauwelijks heeft opgepakt is de rol en invloed van internet, het digitaal zoeken naar informatie en het volgen van sociale media. Dit staat in schril contrast met de hoge vlucht die informeel leren - buiten de educatieve instituties - heeft genomen.

- **Reflectie en leren.** In de groepsdiscussies constateerden veel mensen dat er door de nadruk in de volwasseneneducatie op kwalificaties en eindtermen weinig plaats meer is voor reflectie en bezinning als onderdeel van het leerproces, terwijl de maatschappelijke ontwikkelingen daar eigenlijk juist om vragen. Zij brachten de volgende aanbeveling naar voren: creëer 'vrijplaatsen' waar reflectie en interactie en vorming en bewustwording van het geleerde mogelijk is.

- **Participatie en leren.** De Kamerbrief LLO uit 2018 rept alleen over **participatie** in de bijlage 'Overzicht overheidsmaatregelen met raakvlak leven lang ontwikkelen'. Participatie komt twee keer voor. 1. Bij de inzet 'Laaggeletterdheid' voor het programma 'Tel mee met taal, met als doel van het programma 'via het ondersteunen van uitvoerende partners (inclusief gemeenten) het bevorderen van **maatschappelijke en arbeidsparticipatie** via verhoging van basisvaardigheden'. 2. Het tweede raakvlak waarin het begrip 'participatie' voorkomt is bij inzet 'Integratie uitkering sociaal domein': 'gemeenten zijn verantwoordelijk voor ondersteuning van werkzoekenden volgens de **Participatiewet**'.⁹ Wat laaggeletterdheid betreft vermeldt de recentere - want uit 2019 daterende Kamerbrief Vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020 - 2024 - dat in de praktijk van gemeenten non-formeel aanbod wordt gezien als 'laagdrempelig aanbod'. Dat laagdrempelig aanbod is - naast gericht op sociale inclusie en zelfredzaamheid – gericht op **participatie**. Het lijkt er op dat dit doel van leren verwijst naar participatie van volwassenen zoals vermeld in de wetgeving op het terrein van het sociaal domein, de Wmo en Participatiewet. We vragen ons af of in het conceptueel denken participatie niet louter wordt benaderd vanuit het gezichtspunt van het individu: maatschappelijke participatie (Wmo) in de zin van meedoen van mensen met een (fysieke) beperking of psychische aandoening aan activiteiten van lotgenoten (dagbesteding); resp. de Participatiewet met arbeidsparticipatie (en de participatieladder) ten behoeve van het verwerven en behouden van betaald werk.
Leren van volwassenen is vrijwillig en wat volwassenen leren willen ze direct in praktijk brengen: in hun woon- en leefomgeving en op de werkplek; niet alléén op de werkplek. Het lijkt er op dat het huidige beleid geen aandacht besteedt aan leren voor participatie opgevat als actieve vormgeving van het maatschappelijke en politieke leven (Van Enckevort, zie verderop bij punt 6), participatie in groeps- organisatorische en samenlevingsverbanden ten behoeve van collectieve doelen, bijvoorbeeld sociaal leren (zie ook punt 8) in het kader van burgerinitiatieven.¹⁰ Daar spelen ook het ministerie van BZK (democratie) en LNV (klimaatmaatregelen) een rol bij. Bij dit leren voor collectieve doelen gaat het ook om leren voor participatie vanuit het perspectief van het groeps-organisatorisch en samenlevingsverband. Te denken valt bijvoorbeeld aan de vraag hoe bewoners(organisaties) ruimte kunnen maken voor mensen met een beperking.

⁹ Kamerbrief Leven Lang Ontwikkelen, september 2018.

¹⁰ Wildemeersch, D. e.a. (1997). Paradoxen van sociaal leren. In: Tijdschrift sociale interventie no 4.

4 Kloof tussen elite en gewone mensen/'gele hesjes' en de rol van leren van volwassenen: Kan volwasseneducatie een bijdrage leveren aan het verkleinen van de kloof tussen groepen mensen, en zo ja hoe?

Werken met en aan principes als nieuwe 'gelijkwaardigheid'; respect; de lerende niet opgeknipt maar in zijn geheel beschouwd; hem of haar centraal stellen, en bijdragen aan een samenleving waarin we meer begrip voor elkaar hebben, een meer egalitaire samenleving? Dit geldt ook voor beleid: educatie en burgerparticipatie en overheidsparticipatie; samenwerken in co-creatie. Een horizontale verhouding tussen gemeente, aanbieders en bewoners.

5 Nieuwe educatieve praktijken voor volwassenen. In kaart brengen en onder de loep nemen van (nieuwe) educatieve praktijken voor volwassenen: hoe ziet de huidige educatieve praktijk van volwasseneducatie er uit?

Tijdens de conferentie waren niet alle educatieve praktijken voor volwassenen vertegenwoordigd. Daar komt bij dat aanwezigen op de conferentie niet allemaal bekend waren met het aanbod dat langskwam op het terrein van non-formele educatie, POWER en Studiekringen 50+. In de Kamerbrief LLO komen op verzoek van Tweede Kamerleden voorbeelden van raakvlakken met leren voor volwassenen van alle ministeries aan de orde. Daar staan bijvoorbeeld activiteiten als POWER en Studiekringen 50 + niet bij. Wat doen ministeries als BZK (democratisch burgerschap, burger- en overheidsparticipatie) en LNV waarvan geen activiteiten staan vermeld, maar ook VWS waarvan alleen het thema sociale inclusie staat vermeld? En waar zijn deze ministeries vervolgens op aan te spreken? Het lijkt ons een goed idee op zoek te gaan naar andere educatieve (veranderings)praktijken en daarbij in het bijzonder na te gaan welke praktijken vernieuwend zijn, en te reflecteren op waar de vernieuwing uit bestaat. Tijdens de conferentie kwam van alles langs aan wat als nieuw werd gepresenteerd. Wij veronderstellen dat daar ook onder viel datgene wat behouden moet blijven omdat het van waarde is.

Aandacht zou volgens ons moeten uitgaan naar:

- criteria, uitgangspunten voor wat nieuw, innovatief, en van waarde is;
- ook – tijdens de conferentie genoemd – wat mis is gegaan en dat in leerpunten vastleggen.

Met als resultaat een 'meetlat voor innovatie', waar educatieve praktijken langs zijn te leggen.

Daarnaast zouden we aandacht willen besteden aan wat leren onderscheidt van andere (veranderings)praktijken en welke omstandigheden bijdragen aan leren. Tevens is de vraag relevant of voor verandering van handelingspraktijken leren altijd nodig is.

6 Leren in de buurt: vorming en volwasseneneducatie in sociaal-cultureel werk nieuw leven inblazen.

Tijdens de conferentie kwam de afbraak van sociaal-cultureel werk aan de orde. De Wmo 2015 verwijst expliciet naar sociale samenhang, leefbaarheid en veiligheid in de buurt. Deze wet is een wet voor de buurt, anders gezegd: voor iedereen. En niet alleen, maar ook, voor mensen met een verstandelijke beperking en een psychische aandoening. Het is juist voor de sociale samenhang van belang dat 'gewone' mensen in contact komen met zij die anders zijn, anders op welke manier dan ook. Ook aan de rol van buurt(huis)werk als opstap naar leren besteedt Van Enckevort uitgebreid aandacht. Educatie is bij hem op de persoon gericht ter bevordering van individuele ontplooiing én actieve vormgeving van het maatschappelijke en politieke leven én van de sociale en economische ontwikkeling van de samenleving. Zijn nagelaten werk heet 'Educatie als animatie', met als ondertitel: 'opstellen over de activerende rol van vorming en volwasseneneducatie'. Het gaat hem om 'actief zijn' waar educatie als animatie een bijdrage aan kan leveren. Hij onderscheidt daarbij een achttal aspecten van buurt(huis)werk, een lijstje dat hij niet als compleet beschouwt en dat voor deze tijd actualisering behoeft.

7 Wervingsstrategieën voor leren van volwassenen.

Actief worden door te leren heeft een raakvlak met de voorafgaand geagendeerde animatie maar ook met het huidige beleid van LLO. Werving voor educatieve activiteiten is gericht op wonen, leren én werken. Daarom agenderen we werving expliciet. Tijdens de conferentie werd Klasse! als nieuwe wervingsstrategie voor laaggeletterde NT1-ers genoemd, een strategie die probeert een eind te maken aan het op één hoop gooien en het daarmee stigmatiseren van alle 2,5 miljoen laaggeletterden, en aan te sluiten bij en maatwerk te leveren voor, wat zij willen bereiken, waartoe ze leren.

Werving is zoals gezegd ook relevant in de werksituatie. De Kamerbrief LLO noemt leerloketten als plaatsen waar mensen terecht kunnen voor expertise op het terrein van werving. Waaruit bestaat die expertise en is werving op die manier ingericht voldoende?

8 Volwasseneneducatie in de 21^e eeuw – activiteiten, vorm en inhoud – zijn we er klaar voor?

- Onder de loep nemen van het 'Manifest voor volwasseneneducatie in de 21^e eeuw; de kracht en het plezier van leren' (2019), als bron van inspiratie voor de toekomst. Het manifest beschouwt, in tegenstelling tot het huidige overheidsbeleid, volwasseneneducatie als volwasseneneducatie in brede zin en plaatst volwasseneneducatie in de context. De brochure geeft ook voorbeelden van goede educatieve praktijken in Europa. Het vraagt om verdere invulling en aanvulling. Een voorbeeld is de aandacht van het document voor sociale cohesie, waarbij volwasseneneducatie als activiteit wordt opgevat, die bijdraagt aan sociale mobiliteit en gelijkheid, door mensen van alle leeftijden en verschillende milieus bij elkaar te brengen.

- Sociaal leren belichten als activiteit voor verduurzaming.
Aan sociaal leren, actie en reflectie, werd in de volwasseneneducatie voor de eeuwwisseling al veel aandacht besteed en natuur- en milieueducatie (NME) en duurzaamheid gaven daar ook invulling aan. Omgaan met onzekerheid, de zoektocht van burgerinitiatieven van onderop naar oplossingen; aandacht voor het interne groepsproces en de verbinding met externe partijen. En in het kader van deze zoektocht, nagaan of metamorfose¹¹ - in plaats van veranderen - een waardevol concept voor volwasseneneducatie in het kader van duurzame ontwikkeling kan zijn.

9 Professionals en vrijwilligers in volwasseneneducatie in het licht van maatschappelijke en beleidsontwikkelingen als de participatiesamenleving en Welzijn Nieuwe Stijl: wat is wijs? Als de scheidslijnen tussen formeel, non-formeel en informeel leren wegvallen hoe staat het dan met de positionering van professionals en vrijwilligers? Hoe verhouden commerciële aanbieders zich tot dit vraagstuk?

Tijdens de conferentie leek het alsof vormingswerk een taak voor vrijwilligers is en formeel leren voor beroepskrachten.

Ook werd in het beleid ten aanzien van laaggeletterdheid als argument voor de keuze van vrijwilligers voor non-formeel leren genoemd dat laaggeletterden negatieve ervaringen met de school als instituut hebben opgedaan en dat er om die reden is gekozen voor aanbod dat laaggeletterden aanspreekt, uitgevoerd door vrijwilligers in een niet-schoolse setting, zoals bibliotheken. Tevens kwam op de conferentie aan de orde dat vrijwilligers nodig zijn voor de sociale kant van NT2. Welzijn Nieuwe Stijl (2008) heeft als uitgangspunt: vrijwilligers doen het werk, met professionals op afroep en als vangnet voor kwetsbare groepen. Het beeld moet worden bijgesteld dat vrijwilligers alleen maar instrumenteel worden ingezet als uitvoerende goedkope krachten. De bevolking is de laatste decennia steeds hoger opgeleid. Dat geldt ook voor vrijwilligers. Zeggenschap naast verantwoordelijkheid van vrijwilligers is een belangrijk aspect. Over wat hen motiveert is van alles bekend. Zie over motivatie van vrijwilligers in zorg en welzijn: Van Bochove, Tonkens en Verplanke¹². Een te ontwikkelen leeraanbod voor professionals, vrijwilligers en actieve burgers kan een bijdrage leveren aan beter begrip voor elkaar, en elkaars rol en positie.

10 Beleid en volwasseneneducatie: rol van de landelijke en lokale overheid. Wat houdt in deze tijd een actieve rol van de overheid in? Is het beleidsbeginsel van permanente educatie een goed aanknopingspunt? Valt volwasseneneducatie voor het beleid samen met wat in onderwijsinstellingen plaatsvindt?

Voor Van Enckevort gold als uitgangspunt een actieve rol van de overheid en de ontwikkeling van nieuwe, algemene en open (niet-elitaire) structuren en voorzieningen waarmee aangesloten kan worden op de educatieve behoeften van mensen en hun concrete woon-, werk-, en leefsituatie. Waarbij hij niet stelt dat de overheid ook alleen de uitvoering op zich moet nemen.

¹¹ Beck, U. (2018). De metamorfose van de wereld. Utrecht: Klement. Oorspr. titel en uitgave: The metamorphosis of the world (2016).

¹² Bochove, M. van, Tonkens, E., en Verplanke, L. (2014). Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten? Nieuwe verhoudingen tussen vrijwilligers in zorg en welzijn.

Verder vraagt het, nog steeds volgens Van Enkevort, om de stimulering van leerprocessen in zelfbeheer van groepen die een gemeenschappelijk belang dienen. Ook noemt hij streven naar samenhang, voor hem toegesneden op de uiteenlopende terreinen van maatschappelijk en particulier initiatief en van overheidszorg. Wij voegen er aan toe: integraal en samenhangend beleid in tegenstelling tot verkokerd beleid. Een voorbeeld van dat laatste is verkokering op het terrein van laaggeletterdheid, met formele educatie bij onderwijs; de bibliotheek bij cultuur, en vrijwilligers en de functie herkenning en verwijzing bij het sociaal domein. Tijdens de conferentie werd ten behoeve van de politiek genoemd het belang van het herkennen van de praktijk van leren van volwassenen: het geraakt worden door verhalen van concrete volwassenen in plaats van stigmatisering. Tijdens de conferentie hield Joseph Kessels een pleidooi voor de brede functies van volwasseneneducatie. Hij begon met de economische kant, van productief zijn, waar veel mensen voor nodig zijn. Daarnaast zijn volgens Joseph essentiële functies de algemeen vormende functie voor een beschaafde samenleving, waarin we prettig met elkaar optrekken, en de emancipatiefunctie met kritisch vermogen. Ook daar moet in beleid, landelijk en lokaal, aandacht voor zijn.

11 Inventarisatie onderzoek op het terrein van volwasseneneducatie.

Een actueel overzicht ontbreekt van wat zich afspeelt op het terrein van de volwasseneneducatie. Het recentste overzichtsonderzoek is dat op het terrein van de non-formele educatie, ruim tien jaar geleden: Palet van de non-formele educatie in Nederland¹³. Een breed palet van volwasseneneducatie bestaat weliswaar nog steeds maar nieuw onderzoek is op zijn plaats. Veel van de aanbieders in 2008 zijn inmiddels verdwenen of gemarginaliseerd. Diverse nieuwe spelers hebben het licht gezien. Een belangrijke bron van informatie zijn de projectaanvragen van Erasmus+ en de nominaties uit de instellingen voor de internationale Prijs van Learn for Life. Wat zeker niet compleet is, is informeel leren dat plaatsvindt in burgerinitiatieven. In beeld brengen van onderzoek naar volwasseneneducatie kan een bijdrage leveren aan de sector waar het op van toepassing is maar er kan ook worden nagegaan wat bruikbaar is in andere deelsectoren van volwasseneneducatie.

¹³ Palet van de non-formele educatie in Nederland (2008). Doets, C., Esch, W. van, Houtepen, J. e.a. 's-Hertogenbosch: CINOP.

EERSTE AANZET TOT VERVOLG

We eindigen de agenda met vervolg. De deelnemers brachten in de evaluatie naar voren belangstelling te hebben voor een vervolg op de conferentie. De vraag hoe dat vervolg er uit moet zien, wie dat organiseert/organiseren en wie er bij betrokken zijn, is tijdens de conferentie niet concreet aan de orde geweest. We brengen de volgende suggesties naar voren, al dan niet gecombineerd op te pakken:

- Presentatie van diverse praktijken op het terrein van volwasseneneducatie.
- Opsporen van nieuwe vormen van leren en activiteiten. Te denken valt aan bijvoorbeeld leren en burgerinitiatieven.

Voorbeeld: De provincie Noord-Brabant heeft een website ontwikkeld waar vraag en aanbod van en voor burgerinitiatieven is te vinden. <https://sterkbrabant.nl/> Een initiatievenkaart <https://sterkbrabant.nl/initiatievenkaart/> brengt in beeld waar de initiatieven zich bevinden en met welk thema ze zich bezighouden, soms geïllustreerd met een YouTube filmpje. De lerende aanpak bestaat uit uitwisselen van kennis en ervaring maar ook uit concreet non-formeel aanbod. Ook kun je als burgerinitiatief vragen stellen over leeraanbod.

- Een leergang volwasseneneducatie, voor verschillende, nader te bepalen, doelgroepen.
- Een publicatie over volwasseneneducatie.
- Een grotere conferentie over volwasseneneducatie in brede zin, ter inspiratie.

LITERATUUR

Aanpak laaggeletterdheid – Samen werken aan taal (2019). Ontwerpadvis SER.

Addey, Camilla. Columbia University.

Barrico, Alessandro. *Essay. En nú moet de elite zichzelf op het spel zetten*. In: De Groene Amsterdammer <https://www.groene.nl/artikel/en-nu-moet-de-elite-zichzelf-op-het-spel-zetten>

Beck, U. (2018). *De metamorfose van de wereld*. Utrecht: Klement. Oorspr. titel en uitgave: The metamorphosis of the world (2016).

Bochove, M. van, Tonkens, E., en Verplanke, L. (2014). *Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten? Nieuwe verhoudingen tussen vrijwilligers in zorg en welzijn*. Den Haag: Platform 31.

Broens, M. (2019). *Werven met nuance: Klasse!, een kans voor de aanpak NT1*. Sociaal bestek, no 2.

Chiamanda Ngozi Adichie. The danger of the single story. Ted talk. <https://www.youtube.com/watch?v=D9lhs241zeg>

Enckevort, G. van (1997). *Educatie als animatie. Opstellen over de activerende rol van vorming en volwasseneneducatie*. Utrecht: Elsevier enz.

Jack Mezirow. *Transformationeel leren*. <https://volwassenenleren.nl/jack-mezirow-transformationeel-leren/>

Hochschild, A. R. (2017). *Vreemdelingen in hun eigen land. Een reis door rechts Amerika*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2017. Oorspr. titel: Strangers in Their Own Land. Anger and Mourning on the American Right. New York: The New Press, 2016.

Kamerbrief Leven Lang Ontwikkelen, september 2018.

Kamerbrief Vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020-2024, maart 2019.

Kuijpers, M., Semeijn, J., Heijden, B, van der (mei 2019). *Een loopbaanperspectief op 'leven lang ontwikkelen'; essay*. <https://www.scienceguide.nl/2019/05/een-loopbaanperspectief-op-leven-lang-ontwikkelen/>

Manifest voor volwasseneneducatie in de 21^e eeuw: de kracht en het plezier van leren (2019). EAEA. Learn for Life, EPALE. http://www.lflplatform.net/uploads/2/6/5/3/26536967/manifest_voor_volwasseneneducatie_in_de_21e_eeuw.pdf

Maslowski, R. (2019). *Grenzen aan een leven lang leren*. Den Haag: SCP,

Palet van de non-formele educatie in Nederland (2008). Doets, C., Esch, W. van, Houtepen, J. e.a. 's-Hertogenbosch: CINOP. <https://ecbo.nl/25102016/wp-content/uploads/2016/12/A00461.pdf>

Pratt. *De vijf perspectieven*. <https://volwassenenleren.nl/de-5-perspectieven-van-pratt/>

Rancièrè, J. (2018). *De onwetende meester; 2e dr.* Oorspr.dr. 2007. Leuven: Acco.

Wildemeersch, D. (2018). *Grensverleggers. Over kwesties die ons verdelen*. Antwerpen enz.: Garant.

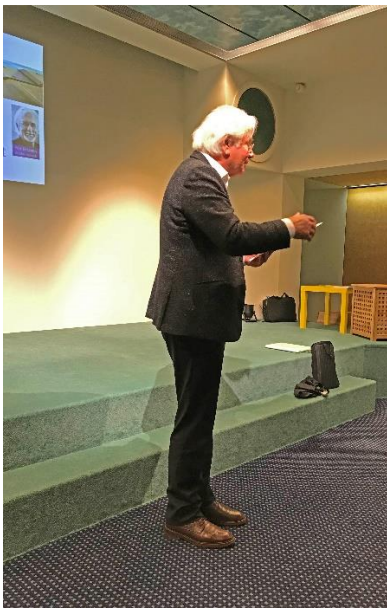
Wildemeersch, D. e.a. (1997). Paradoxen van sociaal leren. In; Tijdschrift sociale interventie, no 4.

2 VERSLAG VAN DE CONFERENTIE

1 OPENING

Joseph Kessels, hoogleraar em. HRD Universiteit Twente en Educational Leadership Open Universiteit, opende de conferentie. Hij ging kort in op de brede functies van volwasseneneducatie:

- De economische kant, van productief zijn; daar zijn veel mensen voor nodig;
- De algemeen vormende functie voor een beschaafde samenleving waarin we prettig met elkaar optrekken;
- De emancipatiefunctie met kritisch vermogen.

2 INLEIDINGEN

Vervolgens gaf Joseph het woord aan **Danny Wildemeersch**, hoogleraar em. sociale pedagogiek KU Leuven en Radboud Universiteit Nijmegen. Zijn presentatie droeg de titel : ‘Gelijkwaardigheid is niet evident’. Het thema was gelijkwaardigheid tussen leerkracht en lerende. Het was Paulo Freire die dit al aansneed. De leerkracht die altijd degene is die de kennis bezit en de leerlingen degenen die niets weten.

Deelnemers worden verondersteld eerst een negatief beeld van zichzelf te internaliseren, door anderen aan hen toegekend. Verwacht wordt van de deelnemers dat zij zich identificeren met ‘wegen naar normaliteit’. Opnieuw is door anderen gedefinieerd wat normaal is. Mensen die daar niet aan voldoen, zullen tweederangsburger blijven en ‘objectief noodzakelijke basiscompetenties’ neigen ertoe ongelijkheid te reproduceren. Als voorbeeld noemt Danny Chiamanda Ngozi Adichie¹⁴.

Ook op internationaal niveau is over geletterdheid één gestandaardiseerd verhaal¹⁵. Leren in specifieke contexten is losgelaten. De dynamiek van mondialiseren heeft boosheid tegen de elites gecreëerd, boosheid zoals de gele hesjes die nu ventileren.

¹⁴ Zie op YouTube: Chiamanda Ngozi Adichie. The danger of the single story.

¹⁵ Camilla Addey, Columbia University.

Danny gaat in op wat de Italiaanse filosoof Alessandro Barrico¹⁶ hier onlangs over heeft geschreven. Het pact tussen elites en mensen is in duigen gevallen. Mensen hebben besloten het verder zelf te doen. Volgens Barrico moet de elite zichzelf op het spel zetten. Ze moet toegeven dat de gewone mensen gelijk hebben en onmiddellijk aan de slag gaan om rijkdom beter, gelijkjer te verdelen. Sociale rechtvaardigheid moet weer als het hoofdpunt worden gezien, dat het ooit was. De snellen voor laten gaan om onze toekomst te creëren maar op voorwaarde dat ze iedere avond aan tafel zitten met de langzamen om te beseffen wat het heden is.

Danny vraagt zich af of we met volwasseneneducatie iets kunnen doen. Hij ziet als mogelijkheid wat de filosoof Rancière¹⁷ 'gelijkheid van intelligentie' noemt. Rancière's voorstel is niet te vertrekken van de tekorten maar van de nieuwsgierigheid, exploratiedrang en het experimenteergedrag van de lerende. Neem zijn of haar spontane intelligentie als uitgangspunt, met de vaststelling dat iedereen over de capaciteit en drang beschikt om in dialoog te treden met de wereld. De leerling leert iets wat de meester zelf niet weet; niet door de kennis van de meester over te nemen maar door de wil van de meester die de lerende beroert, verrast en fascineert. En ook door de wil van de lerende die met het gepresenteerde, met wat voorligt, aan de slag gaat, er een creatief antwoord op geeft. Dat wat voorligt is noch eigendom van de meester, noch van de lerende. Dat wat voorligt, ligt tussen hen beiden in. En het krijgt betekenis door dat ieder er op zijn eigen manier betekenis aan geeft.

Mensen zijn al geëmancipeerd. Je hoeft ze dus niet te kleineren tot emanciperen. Vorming is, zo eindigt Danny, ruimte laten voor kinderen, jonge mensen én volwassenen om zelf hun weg te vinden. Dit ontslaat begeleiders van vorming niet van de verantwoordelijkheid om, vanuit hun eigen overtuiging, mensen aan te spreken; hun bekommernissen te delen. Maar tezelfdertijd ook, om ruimte te laten aan die mensen om op hun eigen manier en in hun eigen tempo aan de slag te gaan met wat aangeboden wordt. Vorming is inspireren en loslaten. Gevormd worden is aangesproken worden en zelf verantwoordelijkheid nemen.

¹⁶ Barrico, A. (2019). Essay. En nu moet de elite zichzelf op het spel zetten.

¹⁷ Rancière, J. (2007). De onwetende meester.

Maurice de Greef, UNESCO hoogleraar volwasseneneducatie aan de Vrije Universiteit Brussel nam vervolgens het stokje over. Zijn inleiding droeg de titel: ‘Bevorderen van leren en participeren: transformeren in nieuwe praktijken’.

Maurice liet zien dat er wel degelijk groepen met een achterstand zijn en dat het de moeite waard is daar als sector volwasseneneducatie mee aan de slag te gaan. Zo lopen migranten een veel groter risico op armoede; is bij ouderen sprake van een cumulatieve achterstelling; lopen risicojongeren meer risico op armoede; hebben vrouwen een slechtere positie op de arbeidsmarkt; hebben laagopgeleiden eerder depressieve gevoelens en zijn ze minder vaak gelukkig; is een hoger percentage laaggeletterden werkloos en geven ze vaker aan een matige/heel slechte gezondheid te hebben.

De drang om iets goeds te doen ‘we gaan mensen helpen’ zit er bij docenten/begeleiders goed in. Dat is echter niet de manier om met mensen aan de slag te gaan. Ze moeten niet worden gestigmatiseerd. Ga uit van kansen die ze wel hebben en van zelfsturing: soms is een klein zetje al voldoende. De opdracht is om mensen vooruit te helpen om actief te worden. Dat kan op de participatieladder van trap 1. geïsoleerd zijn, naar 2. sociale contacten buitenshuis, naar 3. deelname aan georganiseerde activiteiten, naar 4. onbetaald werk, naar 5. betaald werk met ondersteuning, naar 6. betaald werk.

Metan van meedoen (sociale inclusie) via afzonderlijke variabelen is mogelijk. Ook bij groepen met een achterstand waarvan men het misschien niet verwacht, treedt verbetering op. Het gaat om zelfstandig(er) zijn gaan wonen; meer kansen op de arbeidsmarkt hebben gekregen, doordat men kon doorstromen naar het MBO, stage is gaan lopen of een betere plek op de arbeidsmarkt heeft gevonden; een beter zelfbeeld en meer zelfvertrouwen hebben gekregen; een betere taal- en rekenbeheersing hebben verworven naast betere digitale vaardigheden; meer zijn gaan ondernemen in de omgeving en andere mensen hebben ontmoet. Het veranderingsmodel van Lewin in drie stadia: unfreezing, moving, freezing is daarbij bruikbaar.

Hoe ga je als volwassene te werk? Dat is door transformationeel leren, in de vorm van zeven stappen, ontwikkeld door Jack Mezirow¹⁸. Als volwassene kun je voor vragen en dilemma's staan die om een oplossing vragen. Eerder opgedane ervaringen kun je door gericht te reflecteren, omvormen (transformeren) tot nieuwe inzichten en nieuw gedrag. In het leren is altijd 'transfer', toepassing van het geleerde in een nieuwe situatie, voorwaarde voor verandering.

Wat je als begeleider kunt doen is een faciliterende rol vervullen. Maurice baseert zich op Pratt¹⁹ voor vijf elementen van elk leerproces: inhoud, context, lerenden, begeleider, idealen. De rol van begeleider is telkens te kiezen uit vijf perspectieven, waar op dat moment het accent op ligt. Transmissie: de overdracht van inhoud; praktijkleer: het lerende in de bestaande context; ontwikkeling: lerende met het oog op oplossen van problemen en aanleren van andere denkwijzen; verzorging: de vertrouwensrelatie tussen begeleider en lerende volwassene; emancipatorisch.

Deze perspectieven geven handvatten om met de lerende aan de slag te gaan. Dat is een kwestie van maatwerk. Als (participatie)professional beschik je volgens Uilenreef & Jans (2012) over de volgende competenties: motiveren; omgaan met heterogeniteit en diversiteit in groepen; adviseur/supervisor zijn; identificeren (definiëren) van leerbehoeften; faciliteren van het leerproces en voortgang; ontwerpen van het leerproces.

Het gaat om makelaar zijn tussen deelnemer, inhoud en omgeving. De uitdaging van de professional is om lerenden vanuit holistisch perspectief te laten groeien in sociale inclusie²⁰. Meten van impact is geen doel op zich maar een nieuwe start voor mensen. Mensen laten excelleren door ze centraal te stellen: daar gaat het om, zo besluit Maurice.

3 DISCUSSIETAFELS IN DRIE RONDEN, VOLGENS DE METHODE WERELD CAFE

In drie rondes gingen de deelnemers aan de workshops van tafel naar tafel. De gespreksleider bleef bij de tafel om door te kunnen gaan op de uitkomsten van de eerdere ronde(s).

We gingen in op drie thema's:

- 1 De inhoud: het nieuwe leren, een diversiteit aan inhoudelijke vormen en activiteiten. Waar houdt ieder zich mee bezig? **Het wat.**
- 2 Hoe werken de aanwezigen aan deze vormen en activiteiten? Welke methodische benaderingen zetten ze in (methodisch in ruime zin, bestaand en nieuw bedacht)? **Het hoe.**
- 3 Toekomstbestendigheid. Hoe kunnen nieuwe vormen van 'leren door volwassenen' worden erkend, bewaard en doorgegeven? **Bestendiging voor de toekomst.**

TAFEL 1 INHOUD

De inhoud is thematisch geordend.

ROC, volwasseneneducatie: Vanuit de cursusgroep is de inhoud van de cursus basisvaardigheden toegesneden op iedere deelnemer afzonderlijk. Voor de deelnemer is de inhoud maatwerk. Voorbeeld: een deelnemer doet een beroepskeuzetest, met als uitkomst: geschikt als taxichauffeur. De docent snijdt de inhoud voor deze deelnemer toe op het halen van het rijbewijs. Daar leert ook de docent weer van, want zij heeft jaren geleden haar rijbewijs gehaald.

¹⁸ Jack Mezirow. *Transformationeel leren*. <https://volwassenenleren.nl/jack-mezirow-transformationeel-leren/>

¹⁹ De vijf perspectieven van Pratt. <https://volwassenenleren.nl/de-5-perspectieven-van-pratt/>

²⁰ © www.volwassenenleren.nl

De deelnemer heeft het rijbewijs gehaald en is taxichauffeur geworden. Vervolgens heeft ze een vast contract gekregen en is baanbehoud opgetreden.

Non-formele educatie voor ouderen: POWER en Studiekringen 50+

POWER: verkenning van ouder worden, gericht op de toekomst. Het gaat allereerst om informatiebijeenkomsten door de lokale POWER-groep. Na deze bijeenkomsten weten deelnemers wat POWER is en hoe ze kunnen deelnemen. Daarna zijn er inspiratiewerkshops, waarin vijf thema's aan de orde komen: lichaam & geest; sociale contacten; materiële situatie; arbeid & activiteiten; inspiratie & zingeving. Het gaat in de bijeenkomsten om 'reflectie' en 'plannen'. De kunst is dat naast en na afloop van de activiteiten mensen elkaar blijven ontmoeten en samen activiteiten ontplooiën; dat deelnemers een sociaal netwerk krijgen. Begeleiders van de inspiratiewerkshops zijn enthousiaste en deskundige vrijwilligers. Deze vrijwilligers worden getraind door POWER Nederland. Neveneffect voor de vrijwilligers die begeleider zijn geworden is dat ze opbloeien in hun rol van begeleider.

Studiekringen 50+: vormgeven aan nieuwsgierig zijn van mensen naar de samenleving. Waarom? Ouderen hebben soms de neiging geen interesse meer te tonen in hun omgeving, in wat er in de samenleving gebeurt. Het resultaat van studiekepingen is dat mensen actieve belangstelling tonen voor wat er in de samenleving gaande is. Ze leren een thema te presenteren, leren spreken in het openbaar, werken aan hun mondigheid en reflecteren op het thema. De studiekepingen zijn gericht op iedereen, niet op een deelcategorie oudere volwassenen. Per bijeenkomst bestaan de studiekepingen uit een deel thema en een deel actualiteit.

Vakliteratuur als inhoud: om inzicht op te doen over mensen die je niet kent en hoe je met hen omgaat. Arlie Russel Hochschild: biedt inzicht in hoe mensen in rechts VS denken. Nieuwsgierigheid, respect en (h)erkenning: een 'stap terug doen' zijn aanknopingspunten voor de inhoud van volwasseneneducatie.

Thema 'elite en gele hesjes':

- 1) elite en gele hesjes staan tegenover elkaar en moeten in gesprek raken met elkaar;
- 2) ook binnen gele hesjes bestaat een – te onderkennen – hiërarchie;
- 3) verantwoordelijkheid ligt bij de docent om iets (inhoud) op tafel te leggen en daar de interpretatie te laten plaatsvinden;
- 4) vragen over de docent: a. mag hij moralisme uiten?; b. is het mogelijk voor een docent iets anders te willen dan wat de 'gele hesjes' willen?
- 5) neem de tijd om met deze thematiek aan de slag te gaan; het is een kwestie van lange adem.

Inhoud:

- 1) instrumentele vaardigheden kan van alles zijn, als aanbod in een vak;
- 2) duurzaamheid, gaat over vaardigheid en flexibiliteit (ook als je het niet meer weet);
- 3) kan ook om basale dingen gaan;
- 4) kan van alles zijn: ook de geschiedenis en het perspectief.

Activiteit: het gaat om de combinatie van docent, deelnemer en doel.

Begeleiding:

- 1) ervaringsdeskundigheid in werkgroepen is van belang;
- 2) scholingsdeskundigheid;
- 3) vrijwilligers ten behoeve van NT2-ers voor het leren van de sociale kant.

Lerenden:

- 1) uitgangspunt is leren niet in vakjes onder te brengen, ze niet opknippen. Bij deelnemers staat 'de wil' centraal;
- 2) bij de thema's staan de lerenden centraal.

Wat is nodig voor lerenden:

- 1) één grote pot, een menukaart met mogelijkheden;
- 2) veerkracht ten behoeve van denkkracht;
- 3) antwoord op de vraag hoe je een veerkrachtig mens blijft;
- 3) voor NT2-ers zijn vrijwilligers nodig voor het leren van de sociale kant.

Wat werkt in beleid:

- 1) op veel fronten tegelijk werken: niveaus en beleid van onderop;
- 2) onderscheid maken tussen territoriaal (gebied) doelgroepenbeleid en functioneel/inhoudelijk.

CONCLUSIE TAFEL 1

Conclusie over de werkgroep inhoud: het ging om waar de aanwezigen mee bezig zijn: formele en non-formele educatie, welke uitgangspunten ze hanteren, en de vraag hoe zich verhouden tot deelnemers die op het gebied van hoe ze in het leven staan, ver van je af staan. De vraag is hoe nieuw dit is? Is het een kwestie van bekend of vertrouwd zijn met? Wat opvalt is onbekendheid van aanwezigen van formele educatie met de praktijk van de aanwezigen van non-formele educatie (POWER en Studiekringen 50+).

TAFEL 2 HOE WERKEN AAN VORMEN EN ACTIVITEITEN?

Het hoe is per ronde uitgewerkt.

Ronde 1 Oude en nieuwe vormen:

Tijdens de workshop is een bonte verzameling genoemd van oude en nieuwe vormen, traditionele en ongebruikelijke vormen en activiteiten:

- 1) Traditioneel: directe coaching (een op een); niet/non-formeel; interculturele mannengroep; intervisie; tafeltennis; vrijwilligerswerk.
- 2) Bestaand 'nieuw': toolkit Learn to Be; Klasse! als wervingsstrategie²¹.
- 3) Ongebruikelijker: intuïtief leren; rust en stilte; internationale ervaring; flip classroom.

Conclusie ronde 1: De inventarisatie van deze vormen leidt niet direct tot nieuwe inzichten. Het wordt niet direct duidelijk waarom mensen dit als nieuwe vormen van leren zien of wat men als verband ziet tussen leer- en veranderprocessen.

Ronde 2 Kenmerken van vormen en activiteiten: wat onderscheidt hen van andere vormen van leren, die minder met veranderen te maken hebben?

Reflectie; zelf doen; uitdagen; hoe je je doelen kunt bereiken; herhalen; steeds benoemen wat je hebt geleerd; verschillende leerwegen; kritische omslagmomenten; taal = betekenisgeving (narratieve agologie); het ligt in het midden.

Conclusie ronde 2: Deze ronde levert weliswaar zicht op wat de kenmerken van leren in relatie tot veranderprocessen zijn maar het vraagt om nadere uitwerking en doordinking.

²¹ Broens, M. (2019). Werven met nuance: Klasse!, een kans voor de aanpak NT1. Sociaal bestek, no 2.

Ronde 3 Cruciaal voor nieuwe vormen van leren: Verantwoorden, ervaringsdeskundigheid; de leerproces van Kolb (met vier leerfasen en vier verschillende leerstijlen van mensen); organisaties (zich) anders laten organiseren; persoonlijke betrokkenheid; visie/visie; zelf regie voeren; beleidsnota's; hoe komt beleid bij doelgroepen; veerkracht; eigen vermogen; dialoog; alle domeinen.

Conclusie ronde 3: In deze ronde lopen twee discussielijnen door elkaar: enerzijds het benoemen van nog meer kenmerken zoals die in ronde 2 van de workshop aan de orde kwamen en anderzijds een meer doel- en beleidsgerichte benadering. Terugkoppeling naar de eerste ronde 'oude en nieuwe vormen' vond plaats. Het viel echter moeilijk vast te stellen wat aan het 'traditionele', 'bestaand nieuwe' en 'ongebruikelijkere' werkelijk innovatief is. Het ontbreekt voor wat innovatief is aan criteria. Wel wordt duidelijk dat wat innovatief is, vaak door de context en/of de tijd wordt bepaald.

CONCLUSIE TAFEL 2

Er moet een meetlat voor innovatie worden ontwikkeld.

TAFEL 3 TOEKOMSTBESTENDIGHEID

HOE KUNNEN NIEUWE VORMEN VAN 'LEREN DOOR VOLWASSENEN' ERKEND, BEWAARD EN DOORGEGEVEN WORDEN?

Ook deze workshop is thematisch uitgewerkt. Wat is vermeld bij 'wat nodig is', is door deelnemers aan de werkgroepen zelf aangedragen.

1 Veranderen van visie op samenleving en beleid

1) Nieuwe visie. Er moet een nieuwe visie komen op hoe we de samenleving willen inrichten, waarbij de politiek het belang van permanente educatie ten behoeve van de samenleving inziet.

→ Wat is nodig: Voor het ontwikkelen van een dergelijke visie is lef en leiderschap nodig.

2) (Hernieuwd) Nieuw beleid. Doorbreken van beleid dat vooral op economische en 'achterstands' doelen is gericht.

3) Nieuw integraal educatief beleid bedrijven. Educatie in bedrijven moet niet alleen gericht zijn op strategische, economische doelen, maar ook op sociale en educatieve.

4) Lokaal beleid. Ontwikkelen van lokaal beleid dat actief zijn bevordert. Dit is verdwenen door afbraak van het sociaal-cultureel werk.

5) Lokaal educatief beleid ontwikkelen en uitvoeren in co-creatie. Er moet een horizontale verhouding zijn tussen gemeente, aanbieders en bewoners.

6) Tegengaan van denken in 'stigmatisering' en 'schadegevallen' door lokaal verantwoordelijken - ambtelijk en politiek.

→ Wat is nodig: gemeente en gemeenteraadsleden moeten in aanraking komen met verhalen van mensen.

7) Conceptuele uitwerking: het concept van de 'onwetende meester' uitwerken en ontsnappen aan de tegenstelling van de alwetende en moraliserende 'elite' versus de 'onwetende' burger.

8) Opheffen scheidslijnen leren: de scheiding tussen formeel, non-formeel en informeel leren moet verdwijnen.

9) Erkennen dat uitgangspunt voor leren ligt bij mensen: hun situatie, 'zorg'vraag en wat ze kunnen (i.t.t. hun tekort, wat ze niet kunnen).

→ Wat is nodig: creëer 'vrijplaatsen' waar reflectie op interactie en vorming en bewustwording van het geleerde mogelijk is.

10) Gelijkwaardigheid in leren van volwassenen: in opleiding en beleid leren letten op gelijkwaardigheid als belangrijk element in leren van volwassenen.

2 Verspreiden van ervaringen

1) Ervaringen delen met nieuwe vormen van leren. Cursussen verspreiden, zodat ze niet alleen in eigendom blijven van degene die de cursus heeft ontwikkeld.

2) Evalueren wat mis is gegaan en leerpunten vastleggen.

3) Ervaringen en leerpunten van deelnemers onderling laten delen.

3 Voorwaarden ten behoeve van beleid en financiering

1) Continuïteit in beleid en financiering mogelijk maken.

→ Wat is nodig: materiële belemmeringen moeten worden weggenomen.

2) 'Algemeen' geld beschikbaar stellen voor allerlei vormen van leren en langdurig geld voor goede initiatieven.

→ Wat is nodig: Stoppen met verkokering van activiteiten en geldstromen.

3) Erkenning van zelfsturing door lerenden, onder meer door vouchers.

4) Als lokale overheid faciliteren van de organisatie van de activiteit gedragen door vrijwilligers en deze een handreiking bieden in de vorm van lidmaatschap van de landelijke organisatie die recht geeft op gratis deskundigheidsbevordering en toegang tot besloten informatie. Waardoor binding met hun organisatie ontstaat (bijvoorbeeld de landelijke organisaties van Studiekringen, Gilde en POWER).

5) Bevorderen van actief participeren en leren in werkverbanden, bijvoorbeeld van vrijwilligers bij kringloopwinkels.

6) Creëren van 'expertiseateliers' voor volwassenen, als stageplekken.

7) Erkennen dat er soms specifieke leer-werkactiviteiten nodig zijn voor specifieke groepen, bijvoorbeeld voor psychiatrische patiënten die niet meer aan het werk komen.

CONCLUSIE TAFEL 3

Over de toekomstbestendigheid van leren door volwassenen zijn de aanwezigen het meest vernieuwend, in die zin dat uit de uitspraken in deze workshop de meeste aanknopingspunten bieden. Van de drie werkgroepen valt in deze werkgroep het duidelijkst op te maken wat er in de huidige situatie ontbreekt aan leren van volwassenen en/of moet veranderen om toekomstbestendig te zijn. De aanbevelingen variëren van groots en op landelijk niveau - scheiding tussen formeel, non-formeel en informeel leren moet weg; er moet een nieuwe visie komen op de inrichting van de samenleving en daarbinnen het belang van permanente educatie - tot klein, op lokaal niveau, zoals het faciliteren op lokaal niveau van educatieve activiteiten gedragen door vrijwilligers en betalen van de contributie voor hun lidmaatschap van de landelijke organisatie.

Van de twee andere thema's 'inhoud' en 'hoe' is minder duidelijk wat nieuw is of wat van waarde is en moet worden meegenomen naar de toekomst.

4 PLENAIRE AFSLUITING

Na de workshoprondes leidde Joseph de plenaire afsluiting. Per thema bevroeg hij begeleider en zaal.

TAFEL 1 INHOUD

Volwasseneneducatie gaat over heel veel, over alles is de constatering. Beleid gaat vaak over rendement maar zou moeten gaan over de vraag wat volwassenen leren voor het leven. Opvallend was taal als rode draad in deze workshop. Taal is een instrument. De intrinsieke motivatie van de deelnemer én van de docent zijn bepalend voor het resultaat. Maatwerk en flexibiliteit zijn nodig en dan kan er heel veel. Als voorbeeld kwam aan de orde ROC West-Brabant.

De cursist had een beroepskeuzetest gedaan waaruit naar voren kwam dat ze geschikt was om taxichauffeur te worden. De cursist had geen rijbewijs en tijdens de cursus bereidde de docent de cursist daar met specifiek taalgebruik op voor. De docent leerde er zelf ook van want had al lang geleden haar rijbewijs gehaald. De cursist haalde het rijbewijs, werd taxichauffeur en kreeg uiteindelijk een vast contract. Dit voorbeeld laat een interessante keten zien. Het begint bij het achter de echte vraag zien te komen. De vraag was weliswaar het leren van taal, maar de echte vraag was het willen halen van het rijbewijs om een inkomen te verwerven. De taal was daarvoor het voertuig. Een taal cursus op zich heeft niet zoveel zin. Dat betekent dat docenten soms moeten leren te kiezen voor een andere aanpak.

Een ander voorbeeld is studiekringen 50+. Deze richten zich op thema's én op de actualiteit. Inmiddels zijn er 70 studiekringen 50+ in Nederland. Ze zijn aantrekkelijk door een combinatie van bijdragen aan inhoudelijke kennis, en veiligheid en gezelligheid in de groep. Het houdt mensen geestelijk actief. Je probeert als begeleider nieuwsgierigheid aan te wakkeren en nieuwe vaardigheden aan te leren. Dat betekent dat je geen aanbod rond actualiteit moet maken maar aan moet sluiten bij de deelnemer. Het heeft pas zin op het moment dat het 'aanbod' van actualiteit past bij de nieuwsgierigheid van de deelnemer, bij waar de deelnemer nieuwsgierig naar is. De vraag is of deze ingrediënten van de studiekringen ontwerpprincipes van volwasseneneducatie vormen.

Werken met 'de gele hesjes' werd als moreel dilemma naar voren gebracht. Moreel dilemma omdat de vraag is hoe je er als docent tegenover staat. Hoe je in gesprek komt met de gele hesjes zonder jezelf 'weg te geven' en zonder te moraliseren. Je mag wederzijds respect verwachten. Dit komt ook naar voren in het boek van Hochschild: 'Vreemdelingen in hun eigen land'. Op dit terrein is nog iets uit te zoeken. Is het een professionaliseringsthema?

Tijd is ook belangrijk in de volwasseneneducatie. Aanbeveling: neem voldoende tijd om te leren.

TAFEL 2 HOE WERKEN AAN VORMEN EN ACTIVITEITEN?

Er moet een balans zijn tussen begeleider en lerende. Dat is een subtiel evenwicht dat vraagt om voelsprietten en maatwerk. Dat betekent dus ook nadenken over wat je wilt bereiken en dat je steeds moet reflecteren/stoppen/nadenken of je nog op de goede weg bent. Het is ingewikkeld omdat randvoorwaarden moeten passen. Er zou eerder en vaker een gesprek moeten zijn tussen beleidsmakers en docenten en de doelgroep naar transformatieve beleidsvorming. De stem van lerenden wordt nog te weinig gehoord en al helemaal niet tijdens het proces van beleidsvorming. Gelukkig staat volwasseneneducatie weer op de agenda van de SER²². Als we correct willen verantwoorden dat middelen goed worden besteed, moeten we weten wat het doel van volwasseneneducatie is. Op dit moment is leren sterk economisch gedreven maar dat moet breder worden. De vraag is waar het moment van omslag zit, dat duidelijk wordt wat resultaten zijn. Verhalen zijn nodig, dus vragen naar: 'Wat zou er als ... ?' Taal is meer dan lezen en schrijven; taal geeft betekenis; taal biedt ruimte tot verschillende perspectieven. Verhalen vertellen is het verwoorden van ervaringen, het verwerken en bewerken van ervaringen. Taal kan het verhaal van richting doen veranderen en daarmee nieuwe handelingsperspectieven bieden.

²² Aanpak laaggeletterdheid – Samen werken aan taal (2019). Ontwerpadvies SER.

TAFEL 3 TOEKOMSTBESTENDIGHEID

Om volwasseneneducatie duurzaam te verankeren moeten ervaringen worden gedeeld. Zorg daarbij dat het concept niet bij iemand in bezit blijft maar dat het wordt verspreid. Vergeet dan ook de voorwaarden niet. In opleidingen moet aandacht zijn voor de gelijkwaardigheid tussen docent en volwassen lerende. Er moet in de samenleving meer oog zijn voor visie. Bij de vraag hoe we de ontwikkeling kunnen bevorderen van de nieuwe visie op hoe we de samenleving willen inrichten is belangrijk dat de politiek het belang van permanente educatie inziet. Het belang van het beleidsprincipe permanente educatie is positief te benaderen en ook negatief in de zin dat de gevolgen voor de samenleving van het ontbreken van permanente educatie zijn te benoemen. Destijds in 1977 in het onderzoeksrapport naar analfabetisme in Nederland dat toen verscheen (van Kees Hammink en Peter Kohlen) stonden ook de kosten vermeld als gevolg van laaggeletterdheid. Met dit onderzoek werd niets gedaan, brengt Kees naar voren.

Ook duurzaamheid vraagt maatschappelijke doelen: het belang van leren en werken aan ontwikkeling moet én in het bedrijfsleven én in de politiek worden erkend. Creëren van een leercultuur is van belang. Kenmerkend voor een duurzame leercultuur is ook zelfgekozen ontwikkelingsdoelen. Leren en werken aan je ontwikkeling.

Er moet iets veranderen in de samenleving want er is nu verharding gaande. Denk bijvoorbeeld aan de gele hesjes; een kloof tussen de elite en de gewone man. Dit is niet alleen negatief te duiden maar geeft ook verbinding tussen en binnen groepen. Ook het ministerie van BZK hoort daarbij een rol te spelen. Leren is een hulpmiddel om met alle ups en downs in het leven om te gaan.

CONCUSIE VAN DE ORGANISATOREN

De middag gaf een rijke oogst. We gaan verder. De Kring Andragologie en Learn for Life blijven dit soort bijeenkomsten samen ontwikkelen.